

XVI. YÜZYIL SONLARINDA ÇILDIR EYALETİ AHISKA SANCAĞI ÇEÇEREK NAHİYESİ'NİN SOSYO-EKONOMİK DURUMU

THE SOCIO-ECONOMIC SITUATION CHECHEREK REGION OF AHISKA SANJAK OF CHILDIR PROVINCE AT THE END OF XVI CENTURY

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИЙ СТАТУС ПРОВИНЦИИ ЧИЛДИР АХЫСКИ В КОНЦЕ XVI ВЕКА: ПРАПОРЩИК ЧИЧЕРЕК НАХИЙЕСИ.

Shota BEKADZE*

ÖZET

Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Birleşmiş Milletler kapsamında sürgün olunmuş halkların tarihi, etnografyası, dili ve kültürlerinin öğrenilmesine önem verilmiştir. Gürcistan'ın Samtskhe-Javakheti Bölgesi'nden Orta Asya ve Kazakistan'a sürgün olunan Ahıska veya Meskheti Türkleri olarak bilinen Müslüman halk da Birleşmiş Milletler kapsamında önem verilenler içerisinde yer almaktadır. Ahıskalılar hakkında çok sayıda yazılar yazılsa da, XVI. Yüzyıl Osmanlı Tahrir defterlerine dayalı çalışmalar bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, 1595 tarihli “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” Tahrir Defteri'ndeki kayıtlardan yararlanarak Ahıska Sancağı Çeçerek Nahiyesi'nin sosyal-ekonomik yapısı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Çıldır Eyaleti, Ahıska Sancağı, Çeçerek Nahiyesi, Gürcistan Cumhuriyeti.

ABSTRACT

After the collapse of the Soviet Union, a great attention was given to the study of the history, ethnography, language and culture of the deported nations within the scope of United Nations. The deported Muslim nations known as Ahıska or Meskhetian Turks were exiled to the Central Asia and Kazakhstan from the Samtskhe-Javakheti region of Georgia are one of those who got attention within the scope of United Nations. There are numerous articles written About Ahıska, but there is not any studies based on the Ottoman State Recordings dated XVI century.

In this study we focused on the socio-economic structure of Ahıska Sanjak of Checherek region by using the State Recordings “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” dated 1595.

Key Words: Ottoman State, Childir Province, Ahıska Sanjak, Checherek Region, The Republic of Georgia.

АННОТАЦИЯ

После распада Советского Союза Организация Объединенных Наций уделяет большое внимание этнографии, истории, культуре, изучению языка депортированных народов. Турки-месхетинцы, проживающие в Самцхе-Джавахети Грузии были высланы в Среднюю Азию и Казахстан, также стали важным вопросом в контексте Организации Объединенных Наций. Ахыскам посвящены многочисленные статьи, различного характера. В Книге Османской Тахрир, датированной в XVI веке данные не имеются. В исследовании, датированный 1595 г. «Книга-ии-ии Грузии провинция Мусафал», в Книге записей Тахрир выявлены записи о социально-экономической статусе месхетинцев, по словам раненого прапорщика Чичерек Нахийеси.

Ключевые слова: Османская империя, Провинция Чилдир, турки-месхетинцы, Чичерек Нахийеси, Республики Грузия.

*Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, ahiskali86@hotmail.com

1. GİRİŞ:

1.1. 1595 (1004) Tarihli “Defter-İ Mufassal Vilayet-İ Gürcistan” Tahrir Defterine Göre Ahıska Sancağı’nın İdari Taksimatı

Osmanlı Devleti’nde nüfus ve vergi sayımlarında kolaylık olsun diye eyaletler sancaklara, kazalara, nahiyelere ve köylere ayrılmaktaydı. Çıldır, nam-ı diğer Ahıska Eyaleti’nin Ahıska Sancağı’nın da nahiyelere ve köylere ayrıldığını görmekteyiz.

1595 Tarihli “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” Tahrir Defteri’ne göre Ahıska Sancağı’nda 9 nahiyeye vardı. Merkezi Ahıska olup paşa sancağı sayılan Ahıska Sancağı’nın nahiyeleri şunlardır: 1. Güney, 2. Kuzay, 3. Ude, 4. Kvabliyan, 5. Azğur, 6. Altunkale, 7. Otshe, 8. Aspinza, 9. Çeçerek (Cikia, 1947: 6-11; 19-171; Abuladze, 1979: 79).

Çalışmamızın konusu Ahıska Sancağı’nın 9. nahiyesi olan Çeçerek Nahiyesi’dir. Nahiyeye merkezi olan Çeçerek Kura ve Posof nehirlerinin birleştiği yerde yerleşmektedir. Denizden 1000 m. yükseklikte olup, Ahıska ‘dan 5 km uzaklıktadır.

Çeçerek ve çevresi tarihi süreçte Pers, Roma, Bizans, Sasani, Emevi, Selçuklu, İlhanlı, Karakoyunlu, Timur, Akkoyunlu, Samtskhe Atabeyleri ve Osmanlı medeniyetlerinin yerleşim alanı olmuştur. 9 Ağustos 1578 Çıldır Meydan Savaşı sonrasında Osmanlı hakimiyetine geçmiştir.

Çeçerek, Osmanlı hakimiyetine girdikten sonra nahiyeye olarak Ahıska Sancağı’na bağlı olarak idare edilmiştir.

Çeçerek Nahiyesi’nin merkezi, Çeçerek Rabat Kale’si olup, Çıldır Beylerbeyliği’ni en önemli tarihi kalelerinden idi. Kalede yaşayan tahmini nüfus 96 kişi olmuştur.

Nahiyeye olarak ise 1595 yılında 1 Rabat Kale, 57 köy, 6 mezra, 4 mahalle, 12 çayır ve 1 çiftlik bulunmaktadır. Köylerin toplam tahmini nüfusu 3.912 kişidir.

Bu çalışmada, Osmanlı’nın düzenlediği 1595 tarihli “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” tahrir defterindeki bilgilere dayanarak Çeçerek Nahiyesi’nin nüfusu, ekonomik

durumu, zirai alanları, hayvancılık, hububat, bakliyat üretimi, vergiler ve küçük işletmecilik konuları ele alınmıştır.

1.2. Evliya Çelebi'nin Gözüyle Çeçerek

Çeçerek Kalesi hakkında 1595 tarihli “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” sonra en eski

bilgi 1647 yılında burayı ziyaret eden dünyaca ünlü seyyah Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'nde verilmektedir. Buna göre, “Hacrek (Çeçerek) Kalesi Ahıska ve Ardahan arasında yerleşmiş olup Çıldır Eyaleti'nde sancakbeyi tahtıdır. Bu Lala Paşa tarafından feth edilen sağlam bir kaledir. Beylerbeyi hasası 365.000 akçedir. Zeamet ve timar 22 olup alaybeyi ve kadısı vardır. 500 askeri bulunmaktadır (Dağlı & Kahraman, 2005: 378).

2. XVI. YÜZYIL SONLARINDA ÇEÇERЕК NAHİYESİ SOSYAL DURUMU

2.1. Çeçerek Rabat Kale Nüfusu

Vergi ve asker amacıyla yapılan tahrirler, demografik bakımdan da önemli kaynak durumundadır (Barkan, 1941: 26). 1595 yılı tahrir defteri çok titizlikle hazırlansa da tam nüfus hakkında her hangi bir kayıta rastlamıyoruz. Ama vergi ödeyecek yaşa gelen şehirli, köylü, evli, bekâr, dul, göçebe her aile reisi adı ve babasının adı ile yazılmış ve “hane” olarak kabul edilmektedir. Hane deyimi Osmanlılarda nüfus ve vergi birimidir. Vergi için düzenlenen bu hane deyiminin kaç kişilik aile olduğu tartışılma konusudur (Göyünç, 1997: 552).

Nüfus hesaplanmasında araştırmacılar genel olarak Ömer Lütfü Barkan'ın kabul ettiği “5 kat sayısı” ile çarparak toplam nüfusu bulmaktalar (Dalgacı, 2008: 27). Bazı araştırmacılar da bu sayıyı az bulup onu 7 olarak kabul etmekte (Göyünç, 1979: 332). Ama biz 7 sayıyı da Ahıska Eyaleti'ne ait etmekte zorlanıyoruz. Zira Ahıska Vilayeti sakinlerinin aile büyüklüğü 5-8 çocuk arasındadır. Bunu Osmanlı hakimiyeti sonrası yapılan resmi 1870 (Zisserman, 1870: 1-34) ve 1886 (Svod Statisticheskikh Dannıkh o naseleniye Zakavkazskogo Kraya, 1893) nüfus sayımlarında da görmekteyiz. Resmi olan sayımlardaki nüfus ortalaması her hane için 8 kişi olan rakamı nüfus sayı hesaplamalarında kullanılmasını doğru bulmaktayız. Bu durumda Nüfusu = hane x 8 şeklinde olur.

Çeçerek Rabat Kalesi 12 hane olduğu görülmektedir. Resm-i İспенç ve Resm-i Hınzır vergi ödemelerinden şu görülüyor ki, nüfusun tümü gayrimüslimdir. 12 haneyi 8 katsayı ile çarptığımızda yaklaşık nüfusun 96 kişi olduğunu görmekteyiz. Bu rakam bile kale nüfus hesaplanmasında eksik sayılmaktadır. Çünkü tahrir defterlerinde kale idari yöneticileri, koruyucuları ve hizmetçiler kayıta alınmamaktadır. Bu yüzden kale nüfusu genelde tahrir defterlerindeki kadar fazladır. Kentlerde kesin sayısı bilinmeyen yukarıdaki zümreler için nüfusun % 15'i kadar bir sayı eklenmektedir (Emecen, 1989: 57). Bunu kalelere de ait edebiliriz. Bu durumda sayısı bilinmeyen zümreleri % 15 (14 kişi) eklediğimiz zaman Çeçerek Rabat Kalesi'nin nüfusu 110 kişiyi bulmaktadır.

2.2. Kırsal Nüfus

XVI. Yüzyılda tüm Osmanlı nahiyelerinde olduğu gibi Ahıska Sancağı Çeçerek Nahiyesi'nde de sosyal ekonomik hayatın ağırlık merkezini karyeler (köyler) teşkil etmekte idi. Köyler ekonominin tek vericisi idi (Akdağ, 1979: 50).

Kırsal nüfus köy, mezra ve mahalledeki hane reislerinin sayını 8 katsayı ile çarparak bulabiliriz. Tahrir defterinde Çeçerek Nahiyesi'nde Çeçerek Rabat Kale'sinin hane sayısını nahiyenin toplam hane sayısından düşersek köylerdeki toplam hane sayısı $489-12 = 477$ haneden oluşmaktadır. Bunu da 8 katsayı ile çarptığımızda kırsal nüfusu bulmuş oluyoruz. Yani $477 \times 8 = 3.816$ kişi.

Çeçerek Nahiyesi nüfusu nahiyede bulunan coğrafi birimlerin tümünden ibarettir. Şöyle ki;

Çeçerek Rabat Kale'nin nüfusu: 110 kişi,

Kırsal Nüfus: 3.816 kişi,

Çeçerek Nahiyesi'nin toplam nüfusu: 3.926 kişidir.

2.3. Yerleştirme

Çeçerek Nahiyesi 1595 yılında Çıldır, nam-ı diğer Ahıska Eyaleti Ahıska Sancağı'na bağlı olup nüfusu hakkında tam bilgi verilmemekte ve yalnız hane reislerinin isimleri ve baba adları yazılmaktadır. 49.610 akçe ödeyen reayasız 15 köyün ve 3.500 akçe ödeyen reayasız 4 mezra nüfusunun neden olmadığı hakkında elimizde tam bilgi bulunmamaktadır. Diğer 1 Rabat Kale ve 42 köyde ise 489 hane bulunmakta idi. Çeçerek Nahiyesi'nin tahririne Çeçerek Rabat Kalesi ile başlanmış olup reayasız Ohoma-i Ulya ve Sufla Köyü ile bitmiştir. Çeçerek Nahiyesi tahririnin incelediğimizde görüyoruz ki, burada hane reislerinin isim ve baba adları, onların ödedikleri ispenç, marhasiye, bad-i heva, tarım ürünlerinin miktarları ve onların tahrir kıymetleri, hayvancılık, bostancılık, ve diğer ticari faaliyetlerden alınan vergilerin haricinde her hangi bir nüfus kaydı bulunmamaktadır.

3. XVI. YÜZYILDA ÇEÇERЕК NAHİYESİ'NİN EKONOMİK DURUMU

Osmanlı Devleti'nin her yerinde olduğu gibi Çeçerek Nahiyesi'nde de tarım ve hayvancılık ekonominin temelini teşkil ediyordu. Ekincilik, bağcılık ve hayvancılık hem halkın başlıca meşguliyeti, hem de geçim kaynağı idi.

XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ekonomik yapısına dikkat ettiğimizde çok gelişmiş olduğunu görmekteyiz. Bu dönemin ekonomik yapısını daha iyi incelemek için gereken en önemli kaynak tapu-tahrir defterleridir. Biz de 1595 Tarihli "Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan" tahrir defteri ışığında Çeçerek Nahiyesi'nin ekonomik yapısını incelediğimiz zaman görüyoruz ki, nahiyeye XVI. Yüzyılda tarım, hayvancılık ve bağcılığın yoğun yapıldığı bir yerdir.

3.1. Çeçerek Nahiyesi'nde Toprağın Tasarruf Şekli ve Taksimatı

Osmanlı Devleti'nde toprak, miri, mülk ve vakıf olmak üzere üç ana bölümden oluşmakta idi. Miri arazinin rakabesi (kuru mülkiyeti) ve tasarruf hakkı doğrudan doğruya devlete ait idi (Cin ve Akgündüz, 1980: 255). Devlet bu toprakları kamu yararına işletebilir ve belli bir görev karşılığı şahıslara has, zeamet ve tımar olarak tevcih ederdi (Barkan, 1980: 253). Mülk ve Vakıf arazilerinin kuru mülkiyet hakkı ise vakıf ve mülk sahiplerine aitti. Bu durum Çıldır Eyaleti'nde de geçerli idi. 1595 Tarihli Tahrir Defteri kayıtlarında Çeçerek Nahiyesi'nde toprağın taksimatı şöyledir;

Borcom Köyü'nde: Katip Cenab Bey Mehmet Kasu oğlunun tasarrufundaki zemin tarla ve çayır (Cikia, 1947: 159; Cikia, 1941: 159).

Talashev, Nam-ı Diğer Hedisuban Köyü'nde: Katip Yusuf'un tasarrufunda olan Canşaur'un Zemin, Çayırı ve Bağları (Cikia, 1947: 161; Cikia, 1941: 161).

Ğrel Köyü'nde Emramai'nin Çayırı (Cikia, 1947: 162; Cikia, 1941: 162).

Heot Köyünde: Barzi ve Keykavuz Aznaurların Çiftliği ve Bağı (Cikia, 1947: 165; Cikia, 1941: 165).

Mlaşhev Köyü'nde: Revaza Sağabara oğlunun 3 kilelik 1 hisse bağı (Cikia, 1947: 169; Cikia, 1941: 168).

Yukarıdaki taksimattan da görüldüğü gibi Osmanlı Devleti Ahıska'da Malikane-Divani Toprak Sistemi uygulamıştı. Bu sisteme göre toprağı tasarruf eden Şer'i mahkeme hükümleri gereğince belirlenmiş bir ödenek yapmakta idiler. Geri kalan kısmından ise diğer vergiler ödenmekte idi.

3.2. Çeçerek Nahiyesi'nde Yetiştirilen Hububat Çeşitleri

Çeçerek Nahiyesi'nde "hınta" (buğday), "şa'ir" (arpa), "çavdar" ve "erzen" (darı, mısır) olmak üzere dört tür üründen hububat öşrü alınmıştır. Defter kayıtlarına göre onları ayrıca inceleyelim.

3.2.1. Şa'ir (Arpa) Öşrü

Şa'ir Arapça arpa demektir (Parlatır, 2011: 1554). Çeçerek Nahiyesi'nde arpa tarım ürünlerinden ilk sırada bulunmakta idi.

Arpanın vatanı Arabistan, Sinay ve Kafkasya'dır. Kafkasya'dan Merkezi Avrupa'ya yayılmış ve XVI. Yüzyılda Avrupa'nın en önemli tahıl ürünlerinden biri olmuştur (Evsstigneev, 1972: 8).

Bu bitki çok dayanıklı olup buğdayın ekilmediğı yerlerde de ekilip ürün verebilir. Daha çok hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Defterde arpa "şair" olarak adlandırılmaktadır. Arpa vergisinin miktarı 19.870 kile, tahrir kıymeti ise 198.700 akçedir. Kilenin Gürcistan Kanunnamesi'nde miktarı gösterilmediğinden biz İstanbul kilesini baz almayı uygun buluyoruz. Zira o zamanlar İstanbul başkent idi ve çok yerde İstanbul kilesi ölçü olarak baz alınmakta idi. 1 kile 25.656 kg'a denk gelmekte idi (İnalçık, 2000: 444). Tahrir defteri bilgilerine göre arpanın bir kilesinin kıymeti 10 akçedir. Gürcistan Kanunnamesi'ne gereğince 1/5 vergi alındığına göre Çeçerek Nahiyesi'ndeki üretim 99.350 kile olmaktadır. Kişi başına arpa üretimi yaklaşık 25.3 kiledir. Kilesi 10 akçe olan arpanın 1 kg fiyatı 0,39 akçe olmaktadır.

3.2.2. Hınta (Buğday) Öşrü

Hınta buğday demektir (Parlatır, 2011: 628). Hınta Çeçerek Nahiyesi'nde buğdaydan sonra 2. sırada idi Buğdayın vatanı Mezopotamya'dır. Buradan tüm dünyaya yayılarak Kolumb'un karavali ile Amerika kıyılarına kadar ulaşmıştır (Evsstigneev, 1972: 8). Buğday temel gıda maddesi olduğundan Çeçerek Nahiyesi'nde bu ürünün üretimine çok önem verilmekte olup nahiyenin tahrir dökümü verilmiş tüm köylerinde ve Rabat Kale topraklarında yetiştirilmekte idi. Defterde bu verginin ismi "hınta" olarak geçmektedir. Çeçerek Nahiyesi'nden toplam 13.950 kile buğday vergisi alınıyordu ki, bunun da tahrir değeri 167.400 akçe idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Gürcistan Kanunnamesi gereğince halktan 1/5 vergi alındığına göre toplam üretimin 69.750 kile olduğunu görmekteyiz. Genel olarak kişi başına 17,8 kile buğday düşmektedir. Tahrir

defterinden belli olduğuna göre 1 kile buğdayın fiyatı 12 akçedir. Bu durumda 1 kg buğdayın fiyatı 0.47 akçeye denk gelmektedir.

3.2.3. Çavdar Öşrü

Buğday ve arpadan sonra üretim olarak üçüncü sırayı çavdar almaktadır. Çavdarın tarihi çok eski olup vatani Çin'dir. Çin kültür anıtları ülkede 5000 yıl önce çavdar yetiştirilmesini kanıtlamaktadır (Evstigneev, 1972: 8). Çavdar serin yayla iklimini sever. Hayvan yemi olarak kullanılmaktadır. Çavdardan alınan vergi miktarı 2.915 kile olup onun da tahrir kıymeti 29.150 akçedir. Çeçerek Nahiyesi'nde çavdarın üretimi 14.575 kiledir. Kişi Başına üretim 3.7 kiledir. Çavdarın bir kilesinin fiyatı 10 akçedir.

3.2.4. Erzen Öşrü

Çeçerek Nahiyesi'nde üretimi yapılan bir diğer ürün de erzen başlığı altında vergi tahsil edilen darıdır. Mısırın tarihi M.Ö birkaç bin yıl öncelere ait olup vatani Güney Amerika'da Peru, Şili ve Boliviya'dır (bazılarına göre ise Ekvador ve Kolumbiya'dır). Hindular daha sonra Orta Amerika ve Meksika'ya getirmişlerdir (Evstigneev, 1972: 13). Avrupalılardan mısırla ilk tanışan Kristof Kolomb olmuştur. O, mısır bitkisini 1492 yılında Küba adasında görmüş ve şöyle demiştir: "Ben Mais isminde bitki gördüm" (Evstigneev, 1972: 13).

Buğdaygillerden olan darı insan gıdası olarak kullanıldığı gibi hayvan yemi olarak da kullanılmaktaydı. Darı olarak bilinen bu ürün günümüz Türkçesinde kullanılan mısırdır. Ahıskalılar buna "Lazut" derlerdi. Mısırın "lazut" olarak tanımlanması 1486 tarihli kayıtlarda Trabzon Sancağı'nda da rastlanmaktadır (Bostan, 2002: 490). Mısır anlamına gelen darı kelimesi günümüzde Azerbaycan resmi dilinde hala da kullanılmaktadır. Çeçerek Nahiyesi'nde erzen vergisi 1005 kile olup bunun da tahrir kıymeti 10.050 akçedir. Tahrir kıymetinden de görüldüğü gibi erzen'in 1 kilesinin fiyatı 10 akçedir. Yani 1 kg erzen 0,39 akçeyi bulmaktadır. Erzenin üretim miktarı 5.025 kiledir. Kişi başına üretim 1.3 kiledir.

Böylelikle, Çeçerek Nahiyesi'nde kişi başına düşen üretim miktarı arpa 25.3, buğday 17.8 kile, çavdar 3.7 kile, erzen 1.3 kile olmuştur.

4. Çeçerek Nahiyesi'nde Yetiştirilen Hayvanlar Bunlarla İlgili Diğer Vergiler.

4.1. Adet-ağnam

XVI. Yüzyıl sonlarında zirai ürünlerden sonra en büyük gelir kaynağı hayvancılık idi. Çeçerek Nahiyesi köylerinde meskun bulunan halk koyun, keçi beslemekte idi. Ahalisi gayrimüslim olan nahiyede domuzculuk da gelişmişti. Mufassal Defterde Adet-i ağnam adı ile kaydolunan koyunculuk hayvancılıkta ilk sırada yer almakta idi. Ondandır alınan vergiye de adet-i ağnam denirdi. Fakat bu vergi keçilerden de alındığı bilinmektedir (Ünal, 2002: 155). Adı geçen vergi koyun ve keçiden Nisan-Mayıs aylarında alınırdı. Çünkü bu aylarda keçi ve koyunlar yavruardı. Gürcistan Kanunnamesi gereğince 2 koyuna 1 akçe (Akgündüz, 1994: 580) alınması kanunlaştırılmıştı. Çeçerek Nahiyesi'nden toplam 6.221 akçe ağnam (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171) vergisi alınırdı. Kanun gereğince 2 koyuna ve 2 koyunlu kuzuya 1 akçe alındığından bu nahiyede toplam 6.221 küçükbaş hayvan vardı. Nahiyede her hane ortalama 1.6 koyun yetiştirilmekte idi. Nahiyede küçükbaş hayvancılıkla hem orda mukim ahali, hem de göçebeler uğraşırdı. Çeçerek Nahiyesi'nin Borcom Köyü 500 akçelik vergisiyle ilk sırada iken Serdiketuban Köyü 16 akçelik vergisiyle sonuncu sırada yer almaktadır. Nahiyenin Çeçerek Rabat Kale'de, Yukarı

Çeçerek, Küçük Zurzel, Giorgisminda, Toba, Urael, Tskorza, Monastr, Çobaret, Entel, Ğrma, Ortsep, Vaşlob, Pursel ve Şoraşet köylerinde ise koyunculuk yetiştirilmiyordu (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171).

4.2. Resm-i Hınzır

XVI. Yüzyıl sonlarında Çeçerek Nahiyesi'nde yaşayan Hıristiyanlar hınzır (domuz) beslemekteydi. Koyunculuktan farklı olarak domuzculuk nahiyenin tahrir dökümü verilmiş Yukarı Çeçerek Köyü hariç nahiyenin tüm köylerinde (Çeçerek Rabat Kalesi dahil) yetiştirilmekte idi. Nahiyeden "Resm-i hınzır" adı ile toplanan domuz vergisinin miktarı 4.040 akçe idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Kanunname'ye göre her domuzdan bir akçe alındığından nahiyedeki domuz sayısı 4.040 baş olduğu kayıtlardan belli olmaktadır.

4.3. Arıcılık

Kanunnamelerde "Kovan resmi", "resm-i küvare, "zenbur resmi" ve "öşr-i petek" adı altında kayıt olunan bu vergi bazı yerlerde bal, bazı yerlerde para olarak tahsil edilirdi (Çağatay, 1947: 508). Gürcistan Vilayeti Kanunnamesi'ne göre "resm-i küvare öşr'i aselden bedel olarak her kovandan ikişer akçe alınır" şeklinde bal öşrünün kovan başına akçe olarak tahsil edildiği yazılmaktadır (Akgündüz, 1994: 580). Defterde Resm-i Küvare olarak vergi çeşidinin bulunması bu bölgede arıcılığın olması ve balcılık yapıldığını göstermektedir. Arıcılığın tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Arıların ürettiği bal, içinde olan vitaminlerle insanlar için tarih boyunca şifa niteliğinde olmuştur.

Matematikin babası Pisagor yazıyordu ki, 90 yaşına gelmesine sebep sürekli bal yediği içindir (Evstigneev, 1972: 72).

İbni Sina uzun ömürlülük için balın yenilmesini öneriyordu. O diyordu ki, eğer gençliğinizi korumak istiyorsanız bal yiyiniz. İbni Sina 45 yaş üzerinde olanların sürekli bal yemelerinin gerektiğini söylemekte idi (Evstigneev, 1972: 72-73).

Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer eyaletlerinde olduğu gibi, Çıldır, nam-i diğer Ahıska olan eyalette de arıcılığa önem verilmişti. Zaten Ahıska Sancağı'nın coğrafi konumu arıcılık için son derece uygun koşullara sahip idi. Çeçerek Nahiyesi'nde arıcılık tahrir dökümü verilmiş Çeçerek Rabat kalede ve nahiyenin tüm köylerinde yetiştirilmekte idi. Resm-i Küvare adı altında alınan verginin miktarı 5.527 akçedir (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171).

4.4. Resm-i Yonca ve Giyah, Resm-i Yaylak, Resm-i Yatak

Çeçerek Nahiyesi'nde hayvanların yiyecek ihtiyacını karşılamak için çayırıklar ve yoncalıklar bulunuyordu. Hayvancılıkla ilgili vergilerden olan yonca ve giyah, yaylak ve yatak vergileri Çeçerek Nahiyesi'nden alınmakta idi. Bu nahiyeden alınan yonca ve giyah vergisi olarak 5.985 akçe, yaylak vergisi olarak 4.030 akçe, yatak vergisi olarak da 1.596 akçe alınmakta idi.

Yaylak, köy halkının yaz mevsimini geçirmek ve iktisadi hayatlarını idame etmek için kullandıkları yüksek yerleridir (Cin&Akgündüz, 1980: 4). Resm-i Yaylak dışarıdan gelen halkın hayvanlarının, özellikle koyunlarının kışlamasından alınan vergidir. Yatak resmi, kanunnamelerde, otlak resmi, resm-i merai, yaylak resmi olarak geçmektedir. Defterde bazen resm-i yaylak ve resm-i yatak olarak, bazen de ikisi bir arada vergilendirilmiştir. Çeçerek Nahiyesi'nin Yukarı Çeçerek, Samtskup, Anda, Tribon, Urael, Kisetib, Aşağı Tbet, Borcom, Ahtila, Molaratuban, Serdiketuban, Mamashev, Odanda, Yukarı ve Aşağı

Çoçeb, Şoraşet, Oloda ve Gorgetuban, nam-ı diğer Haçatuban köylerinde yaylak ve yatak vergisi ayrılıktta, nahiyenin geri kalan diğer köylerinde ise birlikte vergilendirilmiştir (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171).

5. Çeçerek Nahiyesi'nde Yetiştirilen Bakliyat

AraŐtırma kaynağımız olan tahrir defterine göre bakliyat türleri Şunlardır: nohut, mercimek ve bakla. Nohut ve Mercimeğin üretimi Çeçerek Nahiyesi'nde çok az idi. Nahiyede bakla yetiştirilmiyordu (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171).

5.1. Nohut

Nohut farsça nehud kelimesinden olup yemeklik bitkidir (Eyüboğlu, 2004: 496). Çeçerek Nahiyesi'nde nohudun vergi miktarı 46 kile olup, onun da tahrir değerı 1.380 akçedir (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Bu da 1 kile nohudun 30 akçe olduğunu göstermektedir.

5.2. Mercimek

İnsanların yiyecek maddesi olarak kullanılan mercimek Çeçerek Nahiyesi köylerinde az da olsa üretilmekte idi. Mercimek Fars dilinde olan merdümek (adamcık, gözbebeği) kelimesinden türenmiŐtir (Eyuboğlu, 2004: 481). Mercimeğin Nahiyedeki vergi miktarı 50 kile olup, onun da tahrir kıymeti 1000 akçe idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Çeçerek Nahiyesi'nde 1 kile mercimeğin fiyatı 20 akçe olarak belirlenmiŐti.

6. Çeçerek Nahiyesi'nde Bağcılık Ve Bostancılık. Şıra

1595 tarihli Tahrir Defteri'ne göre Çeçerek Nahiyesi'nde hububat ve bakliyat üretiminin yanında bağcılık ve meyvecilik de vardı. Bağcılık ve meyvecilikle ilgili vergi çeşitleri resm-i meyve, resm-i bostan ve Şıra adı altında kayıt olunmuŐtur.

6.1. Meyve

Meyve fars dilinde mive kelimesinden türemiŐ olup yemiŐ anlamını taşımaktadır (Eyuboğlu, 2004: 483). Türkçede ise bu anlamını deđiŐtirerek elma, armut ve diğer. ürünlerin ortak adı Şeklinde kullanılmıŐ ve Şu anda da kullanılmaktadır. Çeçerek Nahiyesi'nden resm-i meyve adı altında 2.850 akçe vergi alınıyordu (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Vergisi alınan meyvelerin çeŐit ve miktarları hakkında bilgi edinemiyoruz. Çünkü meyve öşrü kayıt olunurken yalnız verginin bedeli akçe olarak yazılmıştı.

6.2. Ceviz

Arapça bir kelime olup kalın gövdeli, uzun ömürlü ve ahŐabı değerli olan bir bitki ve onun "koz" denilen meyvesi (Parlatır, 2011: 250). Ahıska bölgesi her zaman cevizi ile ünlü olsa da ne yazık ki, Çeçerek Nahiyesi'nde bu çeŐit ürün çok az bulunmakta idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171).

6.3. Bostan

Bostan, Fars dilinde bu, buy, yani koku ve stan, yer, ülke, yöre anlamlarını veren iki kelimedenden teşkil olunmuŐtur. Bostan'ın güzel kokulu çiçeklerin bulunduğu yer anlamını taşımaktadır (Eyuboğlu, 2004: 96). Tabii Türkçede bu, anlamı deđiŐmiŐ ve yemeklik yeŐil bitkilerin yetiştirildiği yer anlamını benimsemiŐtir. Defterde Resm-i bostan adı altında hangi ürünlerin olduğu ayrıntılı yazılmamıŐtır. Bostanın aynı zamanda kavun-karpuzun

ortak adı olduğunu bildiğimizden Çeçerek Nahiyesi'nde bostan vergisi adı altında kavun, karpuz gibi ürünlerin olduğu muhakkaktır. Tahrir dökümünden de görüldüğü gibi Çeçerek Nahiyesi'nde bostancılık çok gelişmiş olup resm-i bostan adı altında 4.124 akçe vergi alınmıyordu. Bostan nahiyenin Samtskup Köyü hariç tümünde yetiştirilmekte idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171).

6.4. Şıra

Şıra – farsça şire kelimesinden alınıp bunun da kökü Latinceye dayanmaktadır. Latincanın siraem kelimesi üzüm suyu anlamına gelmektedir (Eyuboğlu, 2004: 483). Budin ve Ahıska gibi ortodoks eyaletlerde şıra şarap anlamında kullanılmakta idi. Şıra üretimi Ahıska bölgesinde çok eskiden yapılmakta idi. En eski şarapçılık örneği 8000 yıl öncesine ait olup, bunun da Gürcistan'da olduğu keşfedilmiştir (Beluck, 2003: 728).

Şıra üzümünden alınır. Üzüm yetiştirme Ahıska Sancağı'nda en önemli ekin alanlarından biridir. Ahıska Sancağı yalnız Osmanlı Devleti'nde değil bütün dünyada yüksek alanda ve dağlık yerlerde üzüm yetiştirilen tek bir bölgedir. Ahıska Eyaleti'nde en kaliteli üzüm çeşitleri yetiştirilmekteydi.

Genelde üzüm bağları Kura, Posof ve Kvabliyan nehirlerinin Güney, Güney-Doğu ve Güney-Batı kısımlarında daha iyi yetişmekte idi. Buranın üzümlerinden alınan şıra Ahıska'nın teraslar üzerinde yetiştirilen üzüm şirasından daha kaliteli idi.

Çeçerek Nahiyesi'nden şıradan alınan vergi miktarı ağırlık olarak 2.225 men ve onun da tahrir değeri 17.800 akçe idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Şıra yalnız Çeçerk Nahiyesi'nin Samtskup, Küçük Zurzel, Anda, Tribon, Çorço, Aşağı Tbet, Borcom, Çobaret, Molaratuban, Serdiketuban, Ğrel, Ente, Agara, Odanda, Heot, Ortsep, Kamtiyet, Vaşlob, Yukarı ve Aşağı Çoçeb, Pursel, Şoraşet, Monastr, Ohera, Maiket, Oloda ve Gorgetuban, nami diğer Haçatuban köylerinde şıra yetiştirilmiyordu (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Halil İnalçık'a göre menn 12 okka, yani 15,388 kg olmak üzere ağır ve 6 okka, yani 7,694 kg olmak üzere hafif olarak ikiye ayrılır (İnalçık, 2003: 248). Ayrıca bölgeye yakın olan Erzincan'da 1 men'in değeri 6,157 kg., Harput'ta 5.773 kg. ve Diyarbakır'da ise 5.067 kg.'a denk gelmekteydi (Walter, 1990: 26). “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” Tahrir Defteri vergi değerlerinden anlaşıldığı gibi 1 menn 8 akçedir (Cikia, 1947: 19-171; Cikia, 1941: 22-171). Şarapçılık Gürcistan'da en eski tarihten mevcuttur. M.Ö. öncesi III. Yüzyılda Gürcistan'da üzüm bağları mevcut idi (Evsstigneev, 1972: 87).

7. Çeçerek Nahiyesi'nde Reayadan Alınan Şahsa Ait Vergiler

7.1. İспенç Vergisi

1595 yılında Tahrir kayıtları yapılırken Çeçerek Nahiyesi halkı gayrimüslim idi. Osmanlı İmparatorluğu'nda gayrimüslim nüfus 16. Yüzyılın ortalarına kadar çift resmi vergilerini ödemekte idiler. 16. Yüzyılın ikinci yarısında bu statü değiştirilerek, çift resminin Gayrimüslimler için karşılığı olarak ispenç ödemek kanunlaştırılmıştır (Acun, 2006: 75; Barkan, 1993: 393). Çeçerek Nahiyesi'nin alınması 16. Yüzyılın son çeyreğinde olduğundan buranın gayrimüslimleri ispenç ödemekle yükümlü olmuşlardır. Bu yüzden onlar İспенç vergisini ödemeye tabi tutulmuşlardı. İспенç topraklı, topraksız, evli veya bekâr olduğuna bakılmaksızın, buluş çağına erişmiş, köylü göçebe, şehir ve kasabada

oturan her gayrimüslim erkekten alınan örfi bir baş vergisidir (Barkan & Meriçli: 1988: 393).

Osmanlı fethettiği yerlerde ziraatı artırmak için reayaya maksimum kolaylık sağlanırdı. Ahıska Eyaleti taşlık ve verimsiz olduğundan tarımla uğraşan Hıristiyan halktan ancak ispenç olarak 25 akçe alınırdı (Akgündüz, 1994: 578). Onlardan Gürcistan Kanunnamesi gereğince çift vergisi, dönüm vergisi ve yarım vergi alınmazdı. Çeçerek Nahiyesi'nde tarım ve hayvancılıkla uğraşan 489 nefer gayrimüslim hane reisinden toplam 12.500 akçe ispenç vergisi alınmakta idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Bu vergi Balkanlarda da alınmakta idi. Koğan (Macaristan) Sancağı'nda bu vergi "resm-i kapu" adlanmakta olup miktarı 50 akçe idi (Çoban, 2005: 61-84).

7.2. Bad-i Heva Ve Resm-i Arus

Arus resmi, cürm ve cinayet resmi, dühan resmi, adeti daştebani, zemin ve dönüm resmi gibi vergi kalemleri bad-i hava türündendir (Miroğlu, 1990: 183).

1595 tarihli tahrir defterinde Bad-i Heva ve Resm-i Arus birlikte kaydolunmuştur. Çeçerek Nahiyesi'nde Arızı vergilerden olan bad-i hava ve resm-i arus hep birlikte belirtilmişti. Şahsa ait vergi çeşitlerinden olan bad-i hava, giderlerinin bir kısmını sancakbeyi, diğer kısmını da tumar sahibi sipahi aldığı için bazen nsf-ı bad-i hava olarak kaydedilmiştir (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171).

Resm-i arus veya resm-i arus bad-i heva grubuna dahil vergilerdendir. Gürcistan Kanunnamesi gereğince arusiye (gelin) vergisi beylerbeyi, sancakbeyi ve tumar sahipleri arazilerinde evlenen bakire kızlardan altmışar akçe, dul kadınlardan otuz akçe alınması uygun görülmüştü (Akgündüz, 1994: 580). Bakire kızın gelin vergisi babası kimin vergi mükellefi ise ona verilirdi. Dul hanımlar kimin toprağında yaşıyorsa vergisini ona veriyordu. Ama büyük tumar sahipleri, avcı kızları, kale muhafızları ve bekarların gelir vergisi padişaha kaydolunuyordu. Defterde bad-i heva ve resm-i arus adı altında Çeçerek Nahiyesi'nden toplanan verginin miktarı 11.198 akçedir (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171).

7.3. Resm-i Tapu ve Daştebani

Çeçerek Nahiyesi'nde bu vergi çeşidi "Resm-i Tapu ve Daştebani" olarak kayıt altına alınmış olup sancak beyi hassına aittir.

Resm-i Tapu şehir, köy ve mezralarda yapılan evler için üzerinde olan toprağın öşrünü karşılamak amacıyla alınmakta idi. Bu da toprağın değerine göre tapu vergisi alınmakta idi. Genelde ürün vermeyen veya az ürün veren topraklarda evler yapılırdı. Bu yüzden verginin az ödenmesini sağlıyordu. Ayrıca o bölge halkı verimli toprakları ancak ekin için kullanmaya özen gösteriyorlardı.

Daştebani koruma, kır bekçisi anlamına gelmektedir. Daştebaninin görevi ekinleri, bağ ve bahçeleri korumak idi.

Çeçerek Nahiyesi'nde "Tapu ve Daştebani" vergisi olarak 6.609 akçe alınmakta idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Bu vergi çeşidi sancak beyi hassına ait idi. Daştebani vergisi önceleri zuhurata bağlı vergi olup daha sonralar düzenli vergilerden olmuştur (Yediyıldız, 1985: s. 122).

7.4. Resm-i Marhasiye

Defter'de resm-i marhasiye adı altında kayıt olan bu vergi çeşidi Ahıska Sancağı'nda kilise vakıfları ve piskoposlara ait arazilerde, piskoposun yararına ödenen vergi idi. Halkın yükünü azaltmak amacı ile Defter-i Cedid-Hakani'de kaydolunduğu gibi bu verginin miktarı hane başına ikişer akçe (Akgündüz, 1994: 581) idi. Fazla alınması uygun görülüyordu. Çeçerek Nahiyesi'nde marhasiye vergisi olarak toplam 904 akçe alınmakta idi. Nahiyenin Kisetib ve Maiket köyleri hariç tümünden marhasiye vergisi alınmakta idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 120-130).

8. Çeçerek Nahiyesi'nde Keten Üretimi- Zekerek

XVI. Yüzyılda Ahıska Sancağı'nda sanayi bitkisi olarak kendir önemli yer tutmakta idi. Kendir mutedil iklimde yetişmekte idi. Bu bitki Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyılarında Samsun ve Ordu'da, Ege'de, Güneydoğu'da ve Doğu'da Artvin'de yetiştirildiği gibi (Gürçay, 1969: 11) Çıldır Eyaleti'nde de yetiştirilmekte idi. Onun tohumları % 40-45 yağ içermektedir. Bu yağ "Bezir yağı" olarak bilinmektedir. Ketenden yemeklik yağ alındığı gibi boyacılıkta kullanılan keten tohumu yağı da alınmakta idi (Güneş, 1994: 160). Yağı alındıktan sonra tohumların geri kalan atığı hayvan yemi olarak kullanılmakta idi. Tahrir defterinde bu verginin adı "zekerek" olarak geçmektedir. Nedense Çeçerek Nahiyesi'nde Zekerek yetiştirilmesine önem verilmemişti. Nahiyeden toplam 179 kile zekerek vergisi alınmakta idi. Onun da tahrir kıymeti 1.670 akçe idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171). Nahiyeye nüfusu zekerekten bezir yağı almak için Toba Köyü'ndeki Sabiye'nin ve Kisetib Köyü'ndeki Varzel Medike'nin tasarrufundaki Bezirhane'den istifade ediyorlardı (Cikia, 1947, 152,154 ; Cikia, 1941: 153,154). Zekerekle ilgili tahrir dökümüne baktığımızda 1 kile zekerekin fiyatı 10 akçeye denk gelmektedir.

9. Çeçerek Nahiyesi'nde Küçük İşletmecelik

9.1. Değirmencilik

XVI. Yüzyıl sonlarında Ahıska Eyaleti'nde bulunan işletmelerin başında değirmenler geliyordu. Değirmenlerden alınan vergi Mufassal defterde "Resm-i Asiyab" olarak kaydedilmiş reayadan alınan vergiler içerisinde (Çağatay, 1947: 503). Değirmenler çalışma süresine göre vergilendiriliyordu. Değirmen vergisi olarak her çalıştırılan değirmen için ayda 5 akçe alınır. Yani yıl boyu çalıştırılrsa 60 akçe, 6 ay çalıştırılrsa 30 akçe alınması uygun görülüyordu. Gürcistan Kanunnamesi'nde değirmen vergisi için defterde kaydolunduğu kadar alınsın diye yazılmıştı. Yeni yapılan değirmenler de eski değirmenler kadar vergiye tabi idi. Çeçerek Nahiyesi'nde 15 adet değirmen olduğu kayıtlardan belli olmaktadır. Bu değirmenlerden 11 adedi yıl boyu, 4 adedi ise 6 ay çalışmakta idi. Nahiyenin Puğa Köyü'nde 1 adet değirmen harap durumunda idi. Çeçerek Nahiyesi'nden Asiyab vergisi olarak toplam 780 akçe vergi alınmakta idi (Cikia, 1947: 148-171; Cikia, 1941: 148-171).

9.2. Bezirhane

Çeçerek Nahiyesi'nde küçük işletmelerden biri de Bezirhane'dir. Bezirhane zekerekten "Bezir Yağı" almak için gerekli işletmedir. Nahiyede iki Bezirhane vardı. Biri Toba Köyü'nde Sabiye'nin- diğeri de Kisetib Köyü'nde Varzel Medike'nin tasarrufundaki Bezirhane idi. Nahiyenin bezirhane için ödedikleri vergi miktarı 120 akçe idi (Cikia, 1947, 152,154 ; Cikia, 1941: 153,154).

SONUÇ

“XVI. Yüzyılda Çıldır Eyaleti Ahıska Sancağı'nın Çeçerek Nahiyesi” konulu çalışmamız bize aşağıdaki sonuçları vermiştir.

1. Çeçerek Nahiyesi, XVI. Yüzyılda Çıldır Eyaleti Ahıska Sancağı'nın nahiyelerinden olup Osmanlı İdari Teşkilatı'na göre kurulmuş ve yönetilmiştir.

2. XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde çok ilerlemiş hukuk düzeni vardı. Bu da Ahıska bölgesinden düzenli vergi toplanmasını sağlıyordu. Amerika'nın Princeton Üniversitesi Osmanlı Tarihi Hocası Prof. Heath Lowry'nin dediği gibi “Osmanlılar'ı 600 yıl ayakta tutan vergi sistemi ve adalet” olmuştur (http://www.dilbilimi.net/lowry_osmanli_adaleti.pdf: 2012).

3. Çeçerek Nahiyesi ışığında Kafkaslarda Osmanlı hâkimiyeti yıllarını araştırmak, tanımak, bilmek ve öğrenmek hem Türkiye için, hem Gürcistan ve hem de Kafkas tarihçiliği için büyük önem taşımaktadır.

4. Çıldır, nam-ı diğer Ahıska Eyaleti'nin XVI. Yüzyıl sosyal ve ekonomik durumu tahrir defterleri ışığında incelenmemiştir. Çeçerek Nahiyesi hakkında olan bu çalışmamız bu konuda gelecekte yapılacak geniş kapsamlı araştırmalar için ileriye doğru atılmış adımlardan olacaktır.

5. Onomastik bakımından zengin bilgilerle dolu olan bu tahrir defteri dil, tarih ve coğrafya bilim adamları için değerli bir kaynaktır.

6. XVI. Yüzyıl Osmanlı Devlet'inin taşrasını oluşturan yerleşim birimlerinden bir olan Ahıska Sancağı Çeçerek Nahiyesi gibi araştırmalar Osmanlı taşra idaresini çeşitli yönleri ile aydınlatacaktır.

7. Çeçerek Nahiyesi hakkında “Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan” tahrir defteri verilerine bakılarak hem Ahıska'nın, hem de Osmanlı Devleti'nin XVI. Yüzyıl sonlarında diğer bölgelerinin sosyal ve ekonomik durumu hakkında fikir sahibi olunacaktır.

KAYNAKÇA

Abuladze, Tsisana (1979). Çıldır Vilayeti Caba Davtari 1694-1732 Yılları, Türkçe Metin Gürcüce tercümesiyle, Tbilisi.

Acun, F. (2006). “Karahisar-i Şarki ve Köylühisar Kazaları Örneğinde Osmanlı Taşra İdaresi (1485-1569)”. Ankara, Türk Tarih Kurumu.

Akdağ, M. (1979). Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarih,, İstanbul. C. II.

Akgündüz, A. (1994). Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, 7/1. Kitap, Kanuni devrei Kanunnameleri (IV); 7/II. Kitap. II. Selim Devri Kanunnameleri, VI. Bölüm: Gürcistan Eyaleti Kanunnameleri.

Barkan, Ö. L. (1941). “Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, 1941, II/I.

Barkan, Ö.L. (1980). “Türk-İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller; İmparatorluk Devrinde Toprak, Mülk ve Vakıfların Hususiyeti1. Toplu Eserler I. İstanbul.

Barkan, Ömer Lütfi-Meriçli, Enver (1988). “Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri”, Ankara TTK Yayınları.

Barkan, Ö. L. (1993). “Çiftlik”, İ. A., c.3. M. E. B. Basımevi, İstanbul.

Belluck, Ram 728. Aralık 2003. Now that’s what you call a real vintage: professor unearths 8.000-year-old wine The Independ (Londra).

Bostan, Hanefi. M. (2002). “XV-XVI. Asırdaki Trabzon Sancağı’nda Sosyal ve İktisadi Hayat”, TTK Basımevi, Ankara.

Cikia, S. (1947). Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan. I. Kitap. İzdateljstvo Akademii Nauk Gruzinskoy SSR, Tbilisi.

Cikia, S. (1941). Defter-i Mufassal Vilayet-i Gürcistan. II. Kitap. İzdateljstvo Akademii Nauk Gruzinskoy SSR, Tbilisi.

Cin, H. ve Akgündüz, A. (1980). “Türk-İslam Hukuk tarihi”, İstanbul.

Çağatay, N. (1947). “Osmanlı İmparatorlu’nda Re’ayadan Alınan Vergi ve Resimler”, A.Ü.D.T.C.F.D., Cilt V, Sa. 5. Ankara. Sayfa 483-511.

Çoban, E. Koğan Sancağı’nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Ekonomik Gelişmes Üzerine. OTAM. Ankara 2005, Sayı 17. S. 61-84.

Dağlı, Y., Kahraman, S.A. (2005). “Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Bursa-Bolu-Trabzon-Erzurum-Azerbaycan-Kafkasya-Kırım-Girit (2. Cilt, 2. Kitap). YKY Yay. İstanbul.

Dalgacı, F. (2008). 45 Numaralı Tapu Tahrir Defterine Göre Simav Nahiyesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kütahya. Dumlupınar Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Eyuboğlu, İ. Z. (2004). Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü, Sosyal Yayınları, İstanbul.

Emecen, F. M.(1989). XVI. Asırda Manisa Kazası. Ankara, TTK Yayınları

Emecen, F. (1992). “Bennak”, T.D.V.İ.A., C. 5, s. 458. İstanbul.

Evstigneev. G. M., Livşits Y. A.. ve Singaevskiy, O. N. (1972). “Tayını produktov pitaniya”, ”Pişevaya Promişlennost” Yayınları, Moskova 1972.

Göyünç, N. (1979). “Hane deyimini Hakkında”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 32, ss. 331-348.

Göyünç, N. (1997). “Hane”. İslam Ansiklopedisi, C. XVI, İstanbul, Türkiye Diyanet Valfi Yayınları. ss. 552-553.

Güneş, A. (1994). “XVI. Yüzyıl Başlarından XVII. Yüzyıl Başlarına Kadar Kocaeli Sancağı”, (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara. Ankara Üniversitesi.

Gürçay, H. (1969). “Urgan ve Urgancılık”, TED. Sayı: XI. Ankara.

Heath Lowry, “Osmanlılar’ı 600 Yıl Ayakta Tutan Vergi Sistemi ve Adalettir”, http://www.dilbilimi.net/lowry_osmanli_adaleti.pdf (Erişim Tarihi: 05.10.2012).

İnalçık, H. (2000). “Ağırlıklar ve Ölçüler”. Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi, I. Paris.

İnalçık, H. (2003). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ 1300-1600, Çeviren Ruşen Sezer, İstanbul.

Kuran-ı Kerim, Nahl Suresi, 68-69. Ayetler.

Miroğlu, İsmet (1990). Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566), TTK Yayınevi, Ankara.

Parlatır, İ. (2011). Osmanlı Türkçesi sözlüğü, TDK. Yargı Yayınları, 4. Baskı, Ankara. Svod

Statisticheskikh Dannikh o Naseleniya Zakavkazskogo Kraya (Kafkasya Nüfus İstatistik Bilgileri) (1893). Tiflis.

Ünal, Mehmet Ali, (2002). Osmanlı Müesseseleri Tarihi, Fakülte Kitabevi, Isparta. Yediyıldız, B.

(1985). Ordu Kazası Sosyal Tarihi, T.C. Kültür Yayınları, Ankara. Zisserman, K. (1870). Sbornik

Materialov dlya Opisaniya Tiflisskoy Gubernii, Tiflis. Walter, Hinz (1990). İslamda Ölçü Sistemleri (trc. Acar Sevim), İstanbul.